

УДК 332.1

Боднарук М. І., к.мед.н., доцент
кафедри цивільного права ЧНУ

Поняття правовідносин у сфері соціального страхування в Україні

У статті розглянуто сутність правовідносин у сфері соціального страхування в Україні. Автором надано визначення поняття «правовідносини у сфері соціального страхування в Україні».

Ключові слова: соціальне, страхування, правовідносини у сфері соціального страхування.

В статье рассмотрена сущность правоотношений в сфере социального страхования в Украине. Автором дано определение понятия «правоотношения в сфере социального страхования в Украине».

Ключевые слова: социальное, страхование, правоотношения в сфере социального страхования.

The article deals with the nature of relationships in the sphere of social insurance in Ukraine. The author has provided a definition of «legal relations in the sphere of social insurance in Ukraine».

Keywords: social, insurance, the relationship in social insurance.

Актуальність теми. З набуттям Україною незалежності і прийняттям Конституції України перед державою постала необхідність розбудови соціальної та правової держави, в якій будуть реалізовані усі проголошені основоположні та похідні від них права людини й громадянина. При цьому, надзвичайно важливим завданням було і досі є, оскільки воно не виконано в належній мірі, - соціальне забезпечення громадян, в тому числі існування потужного механізму соціального страхування від різноманітних соціальних ризиків, що передбачені чинним законодавством.

Виклад основного матеріалу. Таким чином, особливої уваги як у теоретичному, так і практичному просторі потребує питання якісного регулювання суспільних відносин у сфері соціального страхування, розуміння сутності останніх з метою виявлення недоліків та пошуку шляхів удосконалення в майбутньому. Саме правовідносини у сфері соціального страхування слугують реальним відображенням впливу існуючих норм права у сфері соціального страхування щодо суспільних відносин, які мають безпосередній зв'язок із процесами соціального страхування.

Стан дослідження. До тематики поняття правовідносин у сфері соціального страхування в Україні зверталися в тій чи іншій мірі у своїх працях різні вітчизняні та закордонні науковці, серед числа яких першочергово слід виділити наступних: В. С. Андріїв, К. С. Батигін, В. Я. Буряк, К. Н. Гусова, А. Д. Зайкін, Р. І. Іванова, М. В. Лушнікова, П. Д. Пилипенко, В. К. Субботенко, М. Ю. Федорова, І. С. Ярошенко та ін. Все ж, не применшуючи наукового надбання зазначених учених і їх значення у дослідженні проблематики сутності правовідносин у сфері соціального страхування, досі не було представлено в науці права соціального забезпечення комплексного ґрунтового дослідження вказаного питання, що й обумовлює необхідність здійснення більш аргументованого та деталізованого аналізу.

Метою статті є проведення всебічного наукового дослідження питання поняття правовідносин у сфері соціального страхування в Україні.

Правовідносини у найбільш загальному розумінні означають суспільні відносини, що регулюються нормами права [1, с. 1101]. Тобто будь-які відносини, що виникають між людьми і стосовно яких є створені правові норми на державному рівні з метою їх регулювання.

Дуже близьке по тлумаченню до такого визначення є дефініція, що представлена у Юридичній енциклопедії, де зауважено, що правовідносини (правові відносини) є суспільними відносинами, які регулюються правом. Вони регулюються законами, а також й іншими нормативно-правовими актами. Більше того, такі відносини наявні в усіх сферах життя суспільства і в загальному покликані створювати у ньому правопорядок, надають йому стабільного та цілеспрямованого характеру [2, с. 44-45]. Тим не менш, не варто перебільшувати сферу діяльності правовідносин і потрібно брати до уваги той факт, що право регулює далеко не всі, а тільки найбільш принципи відносини, які мають суттєву вагомість для інтересів держави, а також стабільної життєдіяльності усіх громадян та людей [3, с. 193-194]. Отже, правовідносини є більш вузьким поняттям ніж відносини, оскільки останні не мають особливості бути регульованими нормами права. Тому, правовідносини заслуговують на специфічну увагу зі сторони держави, оскільки можуть впливати на суспільний розвиток, життя та здоров'я людини як найвищої соціальної цінності.

Суспільні відносини є складним та багатограним явищем, що може вміщувати у собі різні елементи суспільних інтересів та потреб. Одні з них охоплюються правовим регулюванням, а інші — ні. Звідси випливає, що не всі суспільні відносини і не в повному обсязі можуть набувати юридичної форми. Правовідносини відображають той аспект конкретних, життєвих відносин між людьми, які визначаються нормами права. Більше того, не всі суспільні відносини об'єктивно можуть бути юридичними. Відносини спроможні набути правового характеру лише в тому випадку, якщо мова йде про правила поведінки, які мають велике соціальне значення. Категорія «правовідносини» дозволяє з'ясувати, яким чином право впливає на поведінку людей. У межах правовідносин життєдіяльність суспільства набуває цивілізованого, стабільного і передбаченого характеру [4, с. 319-321]. Щодо відносин у сфері соціального страхування, то вони, беззаперечно, сприяють задоволенню соціальних потреб й інтересів громадян, вирішують соціально важливі питання, у зв'язку з чим підлягають обов'язковому регулюванню правом.

Говорячи про правову природу, яка розкриває сутність правовідносин у сфері соціального страхування, то традиційно вони розглядаються як вид соціально-забезпечувальних правовідносин, тому що відповідно до загальноприйнятої точки зору, дані правовідносини відповідають загальним ознакам останніх: мають соціально-аліментарний характер, складаються між громадянами й органами соціального забезпечення, виникають на основі складного юридичного складу і т. д [5, с. 85].

Приміром, К.С. Батигін називає їх так званими «правовідносинами з матеріального забезпечення трудящих за рахунок коштів соціального страхування» й зауважує, що вони характеризуються «індивідуально-визначеним зв'язком уповноваженої особи із зобов'язаною особою (або особами), що виражається безпосередньо у конкретних, кореспондуючих один одному правах і обов'язках» [6, с. 16]. Все ж, таке визначення, на думку М. Ю. Федорової не дозволяє охопити в усьому їх різноманітті правові зв'язки, що опосередковують здійснення соціального страхування [5, с. 86]. Погоджуємося з останнім автором щодо вузькості тлумачення терміну.

М.В. Лушнікова, відзначаючи, що в теорії радянського права соціального забезпечення розглядався тільки один вид соціально-страхових правовідносин (а саме щодо забезпечення соціальною допомогою із тимчасової непрацездатності та по вагітності й пологах), які опосередкували єдиний існуючий тоді вид соціального страхування, однак відносить правові зв'язки з соціального страхування до соціально-забезпечувальних, при цьому виділяючи їх в специфічну групу. Соціально-страхове правовідношення (тобто правовідносини у сфері соціального страхування) вчена тлумачить як таке, що виникає

з метою страхування від соціальних ризиків втрати заробітку або роботи складне тристороннє ставлення, що включає в себе два види правових зв'язків: 1) соціально-аліментарні, учасниками яких є застрахований працівник і страховий фонд (організація), і соціально-зобов'язальні - між страховими фондами (організаціями) і страхувальниками в аспекті надання страхових виплат і послуг, а також здійснення страхових внесків на умовах, що передбачені законом чи договором [7, с. 195].

Звідси випливає, що до правовідносин у сфері соціального страхування відносяться зокрема правові зв'язки між страхувальником та страховиком, що опосередковують сплату страхових внесків. Останні, в свою чергу, наділені фінансово-правовим змістом, а також адміністративним (індивідуальний облік у загальнодержавній системі пенсійного страхування). Також можна стверджувати, що присутній і трудовий вміст, адже надаються додаткові соціально-страхові виплати з різних корпоративних страхових фондів. У зв'язку з цим, науковець К.С. Батигін зробив пропозицію щодо розгляду системи норм, які регулюють вищезазначені суспільні відносини у якості єдиної комплексної галузі права – соціально-страхове право [8, с. 17].

На думку М. Ю Федорової, у запропонованій системі правовідносин, які можна розглядати в якості соціально-страхових (правовідносини у сфері соціального страхування), відбивається складний характер міжгалузевого функціональної взаємодії різних норм права, яке здійснюється в системі правового регулювання соціального страхування [5, с. 86]. Таким чином, зазначена вчена, правовідносини у сфері соціального страхування (соціально-страхові правовідносини) трактує як правові зв'язки між суб'єктами соціального страхування (застрахованими, страхувальниками, страховиками й іншими організаціями та установами, що надають страхове забезпечення), що виражаються в кореспондуючих один одному правах й обов'язках, що спрямовані на забезпечення захисту застрахованих осіб від соціального ризику та її компенсацію шляхом надання при настанні страхового випадку виплат і послуг за соціальним страхуванням, порівнянних з застрахованим заробітком або іншим доходом, а також шляхом проведення заходів з попередження соціально-ризикових ситуацій [5, с. 87]. Ми вважаємо дане визначення страхування є широким, таким, що охоплює повно сутність терміну «правовідносини у сфері соціального страхування». Однак, на нашу думку, слід трактувати зазначене поняття не як правові зв'язки, а як відносини у сфері соціального страхування, що регулюються соціально-страховим законодавством або, щоб більш повно відображати зміст – законодавством із загальнообов'язкового державного соціального страхування. Це, по-перше, більш якісно виражає сутність досліджуваного терміну, а, по-друге, більш реально відображає реальний статус таких правовідносин, його правову природу.

В. С. Андріїв переконана, що правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування є правовими зв'язками між суб'єктами соціального страхування (застрахованими особами, страхувальниками і страховиками), які виражаються у їх взаємних правах й обов'язках, що спрямовані на забезпечення захисту застрахованих осіб від соціального ризику і на його компенсацію шляхом надання при настанні страхового випадку виплат і послуг із системи загальнообов'язкового державного соціального страхування співрозмірних із застрахованим заробітком або іншим доходом, а також шляхом вжиття заходів з попередження соціально-ризикових ситуацій [9, с. 89].

І. О. Гуменюк, у свою чергу, трактує правовідносини у сфері соціального страхування як врегульовані нормами права суспільні відносини, що виникають між страховиком, застрахованим та страхувальником з приводу формування страхових коштів та їх витрачання під час реалізації застрахованими особами (або членами їх сім'ї) права на

соціальне забезпечення і профілактику страхових ризиків [10, с. 10]. Така позиція нам імпонує, однак ми переконані, що не варто аргументувати, між якими саме суб'єктами (детально найменувати) виникають (існують) такого роду правовідносини. Більше того, хоч і в дефініції зазначено, з якого приводу виникають правовідносини у сфері соціального страхування, проте чітко не відмічено (у порівнянні з попереднім науковим визначенням) їх мету, що б додало значної конкретизації при трактуванні вказаного терміну.

Все ж, колектив авторів Т. А. Занфірова, М. І. Іншин та С. М. Прилипко переконані, що необхідно розрізняти соціально-страхові правовідносини та правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування. Так, соціально-страхові правовідносини, на думку зазначених науковців, це суспільні відносини, які мають міжгалузевий характер, здійснюються на засадах обов'язковості та добровільності, направлені на мінімізацію негативних наслідків соціальних ризиків у подальшому, здійснюються у законодавчо визаченому порядку. А щодо правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування, то їх вчені тлумачать як правові зв'язки між суб'єктами соціального страхування, які відображають у їх взаємних правах і обов'язках, вони спрямовані на забезпечення захисту застрахованих від соціальних ризиків і на їх компенсацію завдяки наданню при настанні страхового випадку виплат та послуг із системи загальнообов'язкового державного соціального страхування, спів розмірних із застрахованим заробітком чи іншим доходом, а також завдяки вжиттю необхідних заходів із попередження соціально-ризикових ситуацій [11, с. 173-174]. Отже, звідси можна констатувати, що правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування більш глибоко розкривають сутність усіх процесів у сфері соціального страхування, ніж соціально-страхові правовідносини, вони охоплюють більше сутність соціального страхування у загальнообов'язковому аспекті. Таким чином, щоб відобразити сутність правовідносин у сфері соціального страхування, потрібно об'єднати складові соціально-страхових правовідносин, а також правовідносин із загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Отже, підводячи підсумки, необхідно зауважити, що правовідносини у сфері соціального страхування — це регульована соціально-страховим законодавством та законодавством із загальнообов'язкового державного соціального страхування складна система соціально-економічних відносин, за яких формуються фонди грошових коштів для забезпечення належних соціальних умов у зв'язку з настанням соціальних ризиків шляхом здійснення виплат на основі колективної солідарності з метою забезпечення механізмів реалізації їх соціальних прав та гарантій.

Висновок. Отже, правовідносини у сфері соціального страхування слугують ядром розвитку системи соціального страхування в країні. Від норм, які представлені законодавцем залежить подальше соціальної політики в державі, рівень соціальної забезпеченості громадян у разі настання соціальних ризиків, передбачених законодавством, а також економіки в цілому. Таким чином, правові норми, що прийняті державою, є базисом, що зумовлює спрямованість суспільних відносин у сфері соціального страхування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250 000 [слів та словосполучень]: (з дод., допов. та CD) / [автор проекту та голов. ред. В.Т. Бусел ; ред.-лексикографи: В.Т. Бусел, М.Д. Василега-Дерибас, О.В. Дмитрієв та ін.]. — Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. — VIII, 1728 с.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 2003. — Т. 5: П - С. — 736 с.

3. Загальна теорія держави і права. — К.: Юрінком Інтер, 1999. — 320 с.
4. М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. Загальна теорія держави і права: Підручник. — К.: Кондор, 2006. — 477 с.
5. Федорова М.Ю. Понятіе и виды правоотношений по социальному страхованию / М. Ю. Федорова // Вестник Омского университета. Серия: Право. - Омск: Изд-во Омск. ун-та. — 2004. - № 1. - С. 85-90
6. Батыгин К.С. Правовые проблемы социального страхования в СССР: Дис. - д-ра. Юрид. наук. М.: ВШПД ВЦСПС, 1975. — 429 с.
7. Лушникова М.В. Государство, работодатели и работники: история, теория и практика правового механизма социального партнерства (сравнительно-правовое исследование). Ярославль: ЯрГУ, 1997. — 223 с.
8. Батыгин К.С. Правоотношения по социальному страхованию // Сов. гос. и право. 1972. — № 11. — С. 15-20.
9. Андріїв В. С. Правовідносини із загальнообов'язкового державного соціального страхування [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Андріїв Валентина Василівна; Східноукр. нац. ун-т ім. Володимира Даля. - Луганськ, 2011. - 197 арк.
10. І. О. Гуменюк. Правові основи становлення соціального страхування в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / І.О. Гуменюк ; Нац. ун-т внутр. справ. — Х., 2001. — 19 с.
11. Право соціального забезпечення в Україні: підручник / Т. А. Занфірова, М. І. Іншин, С. М. Прилипка та ін; за заг. ред. Т. А. Занфірової, С. М. Прилипка, О. М. Ярошенка. — 2-ге вид. переробл. і доповн. — Х.: ФІНН, 2012. — 640 с.

УДК 349.2

Древаль П. В., заступник начальника відділу Головного управління захисту прав і свобод громадян та інтересів держави, протидії корупції та злочинності у сфері транспорту Генеральної прокуратури України

Функції системи соціального захисту працівників органів прокуратури

У статті розкрито функції системи соціального захисту працівників органів прокуратури. Дано авторське визначення поняття, а також представлена їх класифікація.

Ключові слова: функція, система соціального захисту, працівник органу прокуратури.

В статье раскрыты функции системы социальной защиты работников органов прокуратуры. Дано авторское определение понятия, а также представлена их классификация.

Ключевые слова: функция, система социальной защиты, работник органа прокуратуры.

The article deals with the functions of prosecutors social protection system. Given the author's definition and presented classification.

Keywords: function, the social security system, prosecutors.

Актуальність теми. З'ясування змісту функцій системи соціального захисту працівників органів прокуратури має важливе практичне й теоретичне значення. Не враховуючи загальні засади та напрями діяльності системи соціального захисту працівників органів прокуратури, ми не матимемо змоги вірно обґрунтувати внесення змін у чинне законодавство у досліджуваній сфері, а також прийняття нових законів. Наукова і практична значущість дослідження даної тематики обумовлюється необхідністю цілеспрямованого